

Методичні рекомендації до написання магістерської роботи

Магістерська робота. Покликана засвідчити відповідний рівень фахової освіти студента. Вимоги щодо її змісту, творчого характеру, теоретичної і практичної значущості результатів є значно вищими, ніж вимоги до дипломної роботи. Темі магістерських робіт визначає вищий навчальний заклад. Однак студент-магістрант має право запропонувати свою тему роботи, належно обгрунтувавши її доцільність.

Вибір теми має винятково велике значення. Її необхідно визначити і затвердити на початку магістерської підготовки. Найчастіше їх обирають, послуговуючись рекомендованим відповідними профілюючими кафедрами вищого навчального закладу переліком. При виборі теми враховують тривалість пошуків у відповідній сфері знань, досвід виступів з науковими повідомленнями, можливо, публікації. Певну роль відіграє психологічна налаштованість дослідника-початківця. Одні з них сміливо готуються долати перешкоди, усвідомлюючи, що входження в науку вимагає значного напруження творчих сил, ініціативи, фантазії, організаторських здібностей, належних загальнонаукових і спеціальних знань. Інші стверджують, що в природі та суспільстві все вже вивчено, а тому навіть найнаполегливіші їх ста-

вання очікуваних результатів не дадуть. Одні автори магістерських робіт виходять з міркувань, пов'язаних із необхідністю отримати магістерський ступінь, інші розглядають їх як можливість реалізувати власні наукові ідеї та задуми. Саме такі дослідники працюють цілеспрямовано, часто досягаючи значних результатів.

Досвід переконує, що раціональніше обрати вужчу тему, оскільки це є однією з передумов глибокого її опрацювання. Багато вчених пропонують магістрантам досліджувати найактуальніші теми сучасної науки і техніки. Такі рекомендації часто мають неабияку цінність для молодих людей, які збираються присвятити себе науковій праці. Обрати тему магістерської роботи пошукачеві можуть допомогти такі процедури:

1. Перегляд каталогів захищених робіт, ознайомлення з уже виконаними на кафедрі роботами.
2. Ознайомлення з новітніми результатами досліджень у суміжних галузях науки і техніки, оскільки на межі різних галузей знань можна знайти нові, часом неочікувані рішення.
3. Оцінка методів дослідження у конкретній галузі науки, передбачення можливості застосування методів, які засвідчили свою ефективність у суміжних галузях.
4. Перегляд відомих наукових рішень за допомогою нових методів, з нових теоретичних позицій, із застосуванням нових суттєвих фактів. Вибір теми з нових позицій, на більш високому рівні.

Істотно допомагають при виборі теми ознайомлення з аналітичними оглядами, статтями у спеціальній періодиці, консультації зі спеціалістами-практиками, в процесі яких можна виявити маловивчені важливі питання.

Темі магістерських робіт закріплюють за студентами на основі їх особистих заяв.

Обравши тему, магістрант повинен визначити мету, конкретні завдання та аспект її розроблення. Для цього йому необхідно з'ясувати, в чому полягають суть запропонованої ідеї, її теоретична новизна й актуальність, практична цінність теми.

Науковим керівником магістерської роботи признають, як правило, професора чи доцента кафедри, у сфері наукової компетенції якої спеціалізується магістрант, а для робіт, що виконуються на межі наукових напрямів, — одного чи двох наукових консультантів. Науковий керівник допомагає магістрантові оцінити

можливі варіанти рішень. Проте прийняття рішення є прерогативою дослідника. Тільки автор роботи відповідає за прийняті рішення, за правильність отриманих результатів та їх інтерпретацію.

Складання робочих планів. У науці можливі і випадкові відкриття, але наукове дослідження не повинно орієнтуватися на випадковості. Лише чітко сплановане дослідження забезпечує пізнання нових об'єктивних закономірностей дійсності. Важливу роль відіграє і планування творчого процесу студента-магістранта. Розпочинається воно зі складання *робочого плану*, який можна вважати своєрідною наочною схемою дослідження. Його використовують на перших стадіях дослідження, маючи змогу ескізно уявити проблематику дослідження у різних варіантах, що суттєво полегшує науковому керівнику оцінку загальної композиції та рубрикації майбутньої роботи.

Розробляють робочий план за безпосередньої участі наукового керівника, розпочинаючи його з визначення теми, тобто задуму майбутнього наукового дослідження. Основою такого задуму нерідко може бути гіпотеза (припущення). Але навіть за таких умов є змога систематизувати й узгодити всю роботу.

На перших етапах робочий план лише в загальних аспектах характеризує предмет дослідження, надалі він може зазнати уточнень, проте основне завдання роботи загалом повинно залишатися незмінним.

Робочий план може мати довільну форму. Складається він з переліку вертикально розташованих рубрик, пов'язаних внутрішньою логікою дослідження конкретної теми. Розташування рубрик вказує на їх доцільність і значущість. З огляду на це часто механічно переставляють рубрики, намагаючись знайти найточнішу для конкретного дослідження схему їх розташування. До складу робочого плану бажано включати заголовки, не лише виділені в окремий рядок, а й набрані в підбір із текстом, заголовки — текстові виділення (слова та словосполучення тексту, що визначають тему фрагмента). Це дає змогу зорієнтуватися, чи однакове підпорядкування невеличких заголовків у різних главах, параграфах магістерського дослідження.

На пізніших стадіях дослідження складають *план-проспект* — реферативний виклад розташованих у логічному порядку питань, за якими в майбутньому буде систематизовано зібраний фактичний матеріал. План-

проспект є основою для оцінки науковим керівником відповідності роботи магістранта меті й завданням майбутнього дослідження. На його підставі можна буде робити висновки про основні положення магістерської роботи, принципи розкриття теми, побудову та співвідношення обсягів її частин. Практично план-проспект становить чорновий варіант роботи з реферативним розкриттям змісту її глав і параграфів. Доцільність плану-проспекту зумовлюється і можливістю систематичного включення в нього нових даних, завдяки чому він набуває необхідної структурно-фактологічної завершеності.

Після складання плану роботи магістранту необхідно з'ясувати логічну послідовність передбачених процесів. Залежно від можливостей їх порядок може змінитись. Головне, щоб за певний період часу вони всі були здійснені.

Розкриття проблеми повинно відбуватися у певній логічній послідовності: поки не опрацьовано, наприклад, перший розділ, не можна переходити до другого. Важливо навчитись дошукуватися у будь-якій роботі головного, вирішального. На основі такого методичного підходу слід розглядати стратегію і тактику наукового дослідження. Це означає, що досліднику необхідно визначити генеральну мету своєї роботи, сформулювати центральне завдання, виявити всі доступні резерви для реалізації задуму та ідеї, обрати необхідні методи і прийоми дій та знайти найзручніший час для здійснення кожної операції.

Це аж ніяк не дає права ігнорувати другорядні завдання. Навпаки, стратегія і тактика наукового дослідження вимагає, щоб, концентруючись на виконанні основних розділів плану, дослідник не забував про додаткові його аспекти, те, що інколи необачно називають «деталлями», «дрібницями».

У творчому дослідженні план завжди має динамічний, рухливий характер. Він не може і не повинен обмежувати розвиток ідеї, задумів дослідника за збереження наукового напрямку дослідження. План має бути гнучким, відкритим для доповнень. При складанні його магістранту необхідно ретельно обміркувати те, що йому вже відомо з теми, і те, що необхідно з'ясувати, і на цій основі визначити початок і послідовність пошукових дій.

Науковий керівник координує складання робочого плану, допомагаючи при цьому підібрати необхідну лі-

тературу, довідкові, статистичні та архівні матеріали, інші джерела, консультує магістранта з усіх питань, з яких у нього виникають труднощі. Особливо важлива роль керівника в оцінюванні змісту виконаного дослідження, наданні згоди на допуск магістерської роботи до захисту.

Бібліографічний пошук літературних джерел. Ознайомлення з опублікованою літературою, що стосується теми дослідження, розпочинається з розроблення ідеї — задуму потенційного наукового дослідження, втіленого у темі та робочому плані. Усвідомлення ідеї майбутнього дослідження передуює цілеспрямованому пошуку літературних джерел відповідної тематики, аналізу матеріалу, що міститься в опублікованих роботах вчених. Це особливо важливий пізнавальний етап, адже основні аспекти проблеми майбутнього дослідження майже завжди сформульовані в працях, результати яких уже опубліковані.

Вивчення наукової літератури є серйозною роботою. Статтю або монографію доцільно читати, роблячи відповідні нотатки. У власному примірнику журналу, книги можна робити помітки на полях, що суттєво полегшує пошук необхідних матеріалів.

Вивчення наукових публікацій, як правило, охоплює такі етапи:

- загальне ознайомлення з роботою за її змістом;
- побіжний перегляд усього тексту;
- послідовне читання матеріалу;
- вибіркоче читання будь-якої частини твору;
- вибіркоче читання матеріалів, що становлять особливий інтерес;

— критичне оцінювання, редагування занотованого фрагменту тексту майбутньої магістерської роботи.

Нерідко під час вивчення наукових публікацій застосовують прийом, за яким сторінку зошита поділяють навпіл вертикальною рисою. З лівого боку від неї занотовують прочитане, з правого — свої міркування, підкреслюючи особливо важливі фрагменти текстів.

Вивчення першоджерел не передбачає прямого їх копіювання. Передусім воно повинно конкретизувати напрям наукового пошуку магістранта, стимулювати його власні думки, послужити основою отримання нового знання. Безперечно, у процесі дослідження проблеми буде використано не всю інформацію, що міститься в першоджерелах, а лише ту, яка безпосередньо стосува-

тиметься теми магістерської роботи. Отже, раціональним критерієм оцінки прочитаного є реальна змога використати його у магістерській роботі.

Особливо ретельно слід виписувати цінні для магістерської роботи фрагменти літературних джерел, дбаючи про абсолютну їх ідентичність з оригіналом і правильне бібліографічне оформлення. Працюючи над конкретним розділом, питанням, важливо постійно простежувати їх зв'язок із проблемою загалом, а розроблюючи широку проблему, вміти поділити її на частини, детально обмірковуючи кожен з них.

Традиційно значна частина отриманих даних виявиться некорисною: дуже рідко вони використовуються повністю. Саме тому відбір та оцінка інформації стають одним з головних етапів роботи. Наукова робота передбачає частину чорнової роботи, пов'язаної з підбором основної та додаткової інформації, її узагальненням і наданням їй зручної для аналізу й висновків форми. Добір наукових фактів є далеко не простою, не механічною, а творчою, аналітичною справою, яка розгортається на основі глибокого знання та усвідомлення головної мети наукової роботи. У цій роботі вчений схожий на будівельника складної, оригінальної споруди, який дбайливо впорядковує за чітким планом необхідні деталі.

Збирати слід лише наукові факти, а не будь-яку інформацію.

Науковий факт (лат. *factum* — зроблене) — складова наукового знання, що відображає об'єктивні властивості речей та процесів, на основі яких визначають закономірності явищ, вибудовують теорії, формують закони.

Поняття «науковий факт» значно ширше, багатогранніше, ніж поняття «факт» — подія, явище; реальність, дійсність. Наукові факти характеризуються такими ознаками, як новизна, влучність, об'єктивність, достовірність.

Новизна наукового факту визначає принципово нове, раніше не відоме явище, предмет або процес. Вона не обов'язково передбачає наукове відкриття, а засвідчує наявність нового знання про певні процеси, події, явища, об'єкти. Нові наукові факти мають велике пізнавальне значення, що вимагає їх обліку та критичної оцінки. В одних випадках знання нових фактів розширює уявлення про реальну дійсність, в інших — збагачує можливості для її модифікації, у третіх — насторо-

жує, спонукає до обачливості, щоб нові знання про природу речей не заподіяли лиха людині і людству. *Влучність наукового факту* свідчить про відповідність (точність, чіткість, відображення) суті процесу, явища, події, особливостей об'єкта. Вона характеризується як якісно, так і кількісно. *Об'єктивність наукового факту* є мірою його реального буття незалежно від людської свідомості. *Достовірність наукового факту* характеризує його безумовне реальне існування, що підтверджується при побудові аналогічних ситуацій. За відсутності такого підтвердження виникають сумніви щодо достовірності наукового факту. Значною мірою вона залежить від достовірності, цільового призначення першоджерел, особливостей уміщеної в них інформації. Безперечно, засноване державними органами, громадськими організаціями, навчальними закладами офіційне видання публікує матеріали, правдивість яких не повинна викликати сумнівів.

Добираючи факти, необхідно дотримуватися максимальної наукової об'єктивності. Не слід ігнорувати факти лише тому, що їх важко пояснити або знайти їм практичне застосування. Насправді навіть досить масштабні наукові факти через недостатнє розкриття їх значення часто не були використані на практиці.

Заслужують на довіру і монографія (наукове видання, що вичерпно і всебічно досліджує певну проблему), збірник наукових праць, який містить дослідницькі матеріали установ, навчальних закладів або громадських організацій з важливих наукових та науково-технічних проблем.

Достовірність наукових статей залежить від їх видів та належності до природничої, технічної, гуманітарної галузей науки тощо.

Теоретична стаття з гуманітарних наук значно більше, ніж стаття науково-технічна, насичена розміркованнями, порівняннями, словесними доказами. Достовірність її змісту залежить від достовірності використаної в ній вихідної інформації. Для такої статті надто важливою є позиція, світогляд автора, від яких залежатиме об'єктивність наукових даних, влучність міркувань і висновків. Усе це зобов'язує до ретельного аналізу, виваженої оцінки характеру роботи, з'ясування істинності суджень її автора.

Доповіді на наукових конференціях, як і статті, також наділені різною мірою достовірності. Одні можуть

містити обґрунтовані, доведені, апробовані знання (відомості), інші — питання постановочного характеру, позиції тощо.

На особливу увагу заслуговує інформаційна стаття, яка здебільшого містить оперативний, актуальний, стислий виклад певних фактів, повідомлення про подію, явище.

Про достовірність вихідної інформації можна судити не лише за характером першоджерела, а й за професійними характеристиками автора, його належністю до певної наукової школи.

У всіх випадках необхідно відбирати лише найсвіжіші дані, найавторитетніші джерела, обов'язково зазначаючи, звідки взяті матеріали. Дібрані з літературних джерел факти слід оцінювати критично, пам'ятаючи, що наука, техніка, культура постійно розвиваються, збагачуючись новими знаннями. Те, що донедавна вважалось абсолютною істиною, через деякий час може бути розцінено як абсурд.

Особливою формою фактичного матеріалу є цитата (лат. cito — наводжу, проголошую) — дослівний фрагмент тексту, чийсь слова, що наводяться письмово або усно, органічно доповнюючи текст роботи. Використовують їх для того, щоб без перекручувань, власних трактувань передати думку автора першоджерела, для ідентифікації поглядів при зіставленні різних точок зору тощо. Цитати є необхідною опорою автора роботи у процесі аналізу та синтезу інформації. Відштовхуючись від них, можна створити систему переконливих доведень, необхідних для об'єктивної характеристики явища, яке спостерігається і досліджується. Нерідко автори досліджень вдаються до цитувань авторитетів у конкретній галузі знань для посилення своєї позиції. Водночас утрата чуття міри у використанні цитат може суттєво зашкодити науковій роботі. Тому завжди, перед тим як вдатися до цитування, автор повинен під різними кутами зору перевірити його доцільність, уникати псевдотлумачень джерел. В одних випадках із першоджерела можуть бути взяті слова, які не відповідають поглядам його автора, в інших — цитати обмежуються словами, що містять лише частину думки, наприклад ту, яка найбільше відповідає інтересам автора роботи. Іноді в цитаті викладається точка зору не на той предмет, що розглядається у новому дослідженні. Можливі й інші смислові розходження.

Крім прямого цитування, часто застосовують переказ тексту першоджерела, що теж нерідко призводить до викривлення його змісту, тому текст-інтерпретація має бути ретельно звірений із першоджерелом.

Відібраний фактичний матеріал необхідно зареєструвати. Найпоширенішими формами реєстрації є:

- занотовування результатів експериментальних досліджень, вимірів і спостережень, нотатки в польових щоденниках та записниках;

- виписки з документів, що належить проаналізувати, літературних джерел (статей, книг, авторефератів, дисертацій та ін.).

Виписаний текст повинен супроводжуватися зазначенням джерела запозичення, що, за необхідності, полегшує його пошук.

Одночасно з реєстрацією матеріалу необхідно групувати, зіставляти його, порівнювати отримані цифрові дані тощо. Особливе значення при цьому має класифікація, без якої неможливі наукові вивірені, аргументовані, переконливі висновки. Класифікація полегшує пошук шляхів розв'язання наукової проблеми, раніше не помічені зв'язки та взаємозалежності. Її здійснюють протягом усього процесу вивчення матеріалу. Вона є стрижнем методології кожного наукового дослідження.

Робота над рукописом. Якою б ретельною не була підготовча робота, якими б результативними не були дослідницькі процедури, загальну оцінку магістерській роботі виставляють на підставі написаного і захищеного тексту. Тому підготовка її рукопису є особливо важливим етапом, який не тільки дає змогу належно осмислити, оцінити, інтерпретувати результати досліджень, а й засвідчує культуру думки, науковий стиль магістранта.

Підготовка тексту магістерської, як і будь-якої іншої наукової роботи, є тривалим, багатоаспектним процесом. А остаточному (чистовому) її варіанту передують підготовка чорнового рукопису, який потім доводиться весь час збагачувати інформацією, вдосконалювати композиційно, а за потреби — і по кілька разів переписувати.

1. Підготовка чорнового рукопису та викладення наукових матеріалів. Чорновий рукопис бажано виконувати на папері стандартного формату. Аркуші паперу слід заповнювати лише з одного боку, щоб за необхідності можна було робити різні вставки, вносити інші корективи у текст, не переписуючи сторінку спочатку. Як

правило, у чорновий текст доводиться вносити різноманітні зміни, доповнення, тому цілком заповнювати сторінку не слід. Важливе значення має композиція (розташування) тексту, ілюстрацій тощо на сторінці, що дає змогу відразу зацентувати головні ідеї, поняття, спостереження, висновки. Часто для виокремлення важливої частини тексту використовують колір, маркер та інші засоби.

Працюючи над текстом, необхідно весь час стежити, щоб не відійти від теми, задуму роботи, поступово наближаючись до найважливіших її висновків. Адже, як свідчить практика, часто автори, захопившись одним-двома аспектами, побіжними, хоч і привабливими, ідеями, отримують у результаті текст, в якому упущено ключові моменти дослідження.

Підготовку тексту недоцільно розпочинати зі вступу. Його краще написати пізніше, коли вже викристалізуються і будуть осмислені результати роботи. Спершу необхідно поміркувати над тим, що вже відомо з теми роботи і що потрібно з'ясувати. Ці міркування цілком досить занотувати не розлогими фразами, а ключовими словами, словосполученнями.

Далі належить визначити найлогічнішу послідовність викладу результатів дослідження, звернувши особливу увагу на його початок і розвиток.

Компонування основної частини роботи доцільно розпочати з розкриття стрижневих її думок, які можуть бути сформульовані короткими абзацами на окремих аркушах паперу або в текстовому редакторі.

Чорновий варіант основної частини варто підготувати якомога раніше, оскільки від тривалості роботи над ним залежатиме його остаточна якість.

Після завершення роботи над основним текстом доходить черга до підготовки завершальної його частини, що дасть змогу переконатися, наскільки сформовані у ній висновки відповідають меті й завданням магістерської роботи. Осмисливши підготовлений чорновий варіант, приступають до написання вступу, в якому стисло формулюють мету, завдання, актуальність, новизну роботи, можливість застосування її результатів на практиці.

Далі настає не менш важливий етап у підготовці магістерської роботи — редагування написаного. Завдання його полягає в забезпеченні лаконічності, прозорості, смислової чіткості, мовно-стилістичної культури тексту. Кожен його абзац повинен містити самостійну

думку, а вже перша його фраза — свідчити, про що йтиметься у ньому.

Потім було б добре відкласти на певний час роботу. Це дуже корисно, адже, повернувшись до неї пізніше, можна буде об'єктивно сприйняти написаний текст, переконатися в доцільності й побачити можливості поліпшення його змісту.

При підготовці тексту важливо прислухатися до погляд керівника, хоч прийняття остаточного рішення залежить безпосередньо від автора роботи. Іноді між керівником і його підопічним можливе і розходження у поглядах на результати дослідження, конструктивне, взаємозацікавлене обговорення яких прислужиться на користь роботі.

Кожен дослідник прагне донести до читача свої думки в найдоступнішому і зрозумілому вигляді. Одні з них вважають, що для цього досить стисло розкрити структуру дослідження й детально викласти остаточні результати; інші — неначе запрошують читача до своєї творчої лабораторії, не поспішаючи, підводять його від одного етапу до іншого, детально та послідовно викладаючи методи своєї роботи, її надбаня і недоліки. Перший варіант часто використовують автори наукових монографій, розрахованих на порівняно вузьке коло спеціалістів. У магістерській роботі бажано використати другий варіант, у процесі реалізації якого автор має змогу повніше розкрити свої здібності до науково-дослідної роботи, виявити масштаб мислення, глибину наукової ерудиції в конкретній галузі науки та спеціальні знання з питань магістерської роботи.

Виклад змісту магістерської, як і будь-якої іншої наукової роботи, здійснюють з використанням таких прийомів:

- послідовний прийом. Використання його вимагає системної і тривалої роботи, оскільки поки її автор не закінчить черговий розділ, він не може перейти до наступного. Проте для підготовки одного розділу інколи доводиться використати кілька варіантів, зосередившись на найефективнішому. А протягом цього часу матеріал, який майже не вимагає чорнової обробки, чекає своєї черги, що іноді породжує певні труднощі;
- орієнтований на цілісність прийом (з подальшим опрацюванням кожної глави). Використання його потребує майже вдвічі менше часу на підготовку чистового матеріалу, адже спочатку пишуть всю роботу, деталь-

но аналізуючи потім її частини, вносячи відповідні коригування, виправлення, доповнення;

— вибірковий прийом. Автори, які його використовують, пишуть глави окремо в будь-якій зручній для них послідовності, найчастіше орієнтуючись на готовність фактичних даних.

Кожен із варіантів має свої переваги і недоліки. Вибір конкретного з них чи поєднання прийомів є прерогативою автора наукової роботи з огляду на особливості наукового матеріалу, який перебуває у його розпорядженні, особистих схильностей. Головне, щоб він був найоптимальнішим у конкретній ситуації.

Рукопис магістерської роботи, крім основної частини (один-два чи більше розділів), має охоплювати такі композиційні елементи:

- вступ;
- висновки та пропозиції (висновки);
- бібліографічний перелік використаних літературних джерел;
- додатки (таблиці, схеми, діаграми, інструкції та ін.);
- покажчики (предметні, іменні покажчики мов, формул, таблиць, схем тощо).

Перед тим як переходити до остаточного опрацювання чорнового рукопису, корисно обміркувати з науковим керівником основні позиції змісту магістерської роботи.

2. Робота над чистовим варіантом рукопису. Внесення необхідних правок у чорновий варіант рукопису завершується підготовкою його чистового варіанту. Але це ще не означає, що робота вже цілком готова для захисту чи оприлюднення. Настає дуже важливий етап — шліфування тексту рукопису, під час якого перевіряють і критично оцінюють міркування, висновки, формули, таблиці, кожне речення, слово. Іноді під час цієї роботи авторові доводиться вносити суттєві зміни у великі фрагменти тексту, оптимізуючи логіку викладу, аргументації, стилістичні прийоми, коригуючи суперечливі місця, повтори, тощо.

Доречно ще раз перевірити, наскільки назва роботи та назви глав і параграфів відповідають їх змісту, уточнити їх композицію, розташування матеріалів та рубрикацію, а також достовірність аргументів на захист своїх наукових позицій. Корисно ставитися до роботи критично, що теж допомагає уникнути багатьох її вад.

Композиція магістерської роботи. Оскільки магістерська робота є кваліфікаційною працею, її оцінюють не лише з точки зору теоретичної наукової значущості, актуальності теми, прикладного значення отриманих результатів, а й за рівнем її загальнометодичної підготовки, яка передусім виявляється в її композиції.

КОМПОЗИЦІЯ (лат. *compositio* — складання, створення) **наукової роботи** — послідовність розташування її частин: основного тексту (глав і параграфів), довідково-супроводжувального апарату.

Канонізованої композиції магістерської роботи немає. Кожен автор може обирати будь-який порядок організації наукових матеріалів, на власний розсуд забезпечувати їх розташування і внутрішній логічний зв'язок, дбаючи передусім про повноту, послідовність розкриття свого творчого задуму і цілісність його сприйняття читачем. Традиційно композиційна структура магістерського дослідження складається з таких послідовно розташованих елементів:

1. Титульна сторінка.
2. Назва.
3. Вступ.
4. Глави основної частини.
5. Висновки.
6. Бібліографічний перелік.
7. Додатки.
8. Показчики.

Відкриває магістерську роботу титульна сторінка, яка заповнюється за певними правилами. У верхньому полі вказують повну назву навчального закладу або наукової установи. Верхнє поле із зазначеним текстом відокремлюють від іншої частини титульної сторінки суцільною рисою. Далі в називному відмінку вказують прізвище, ім'я, по-батькові магістранта.

У середньому полі подають назву магістерської роботи, яка має бути короткою, влучною, відповідною її основному змісту. Дуже короткі назви наукових робіт свідчать про вичерпну повноту дослідження. Магістерські роботи висвітлюють здебільшого вузькі теми, тому їх зміст має бути конкретним, для його позначення необхідно більше слів. Не варто використовувати у назві роботи невизначені формулювання («Аналіз деяких питань...»), штаповані словосполучення («До питання про...», «Матеріали до...»). Конкретизує назву роботи підзаголовок, який має бути коротким, влучним, не пе-

ретворюючись при цьому на нову назву. Далі, ближче до правого краю титульної сторінки, подають прізвище та ініціали наукового керівника, його вчене звання й науковий ступінь. У нижньому полі вказують місце виконання магістерської роботи та рік її написання (без слова «рік»).

За титульною сторінкою подають зміст, у якому наводять усі заголовки дослідження (крім підзаголовків, набраних у підбір з текстом) із зазначенням сторінок, з яких вони починаються. Заголовки змісту мають бути ідентичними заголовкам у тексті. Скорочувати чи надавати їм іншої форми, послідовності та підпорядкованості порівняно із заголовками в тексті не можна.

Заголовки однакових ступенів рубрикації розташовують один під одним. Назви коленого наступного ступеня зміщені на три-п'ять знаків праворуч відносно заголовків попереднього ступеня. Всі заголовки розпочинають з великої літери без крапки в кінці. Останнє слово кожного заголовка з'єднують крапками з номером сторінки, яка йому відповідає, у стовпчику праворуч.

У вступі до роботи обґрунтовують актуальність обраної теми, мету й завдання дослідження проблем, формулюють її об'єкт і предмет, розкривають обраний метод (методи), повідомляють теоретичну значущість і прикладну цінність отриманих результатів, репрезентують положення, винесені на захист.

Вступ є особливо відповідальною частиною роботи, він не лише орієнтує читача в подальшому розкритті теми, а й містить необхідні її кваліфікаційні характеристики. Розпочинають його з обґрунтування актуальності обраної теми; вона повинна бути вказана на початку будь-якого дослідження. Стосовно магістерської роботи вона засвідчує вміння автора обрати тему, усвідомлення її наукової і соціальної значущості, характеризує його наукову та професійну зрілість. Висвітлення актуальності має обмежуватись однією-двома сторінками машинописного тексту, в яких висвітлюється суть проблемної ситуації. Формулювання суті наукової проблематики, на пізнання якої зорієнтована магістерська робота, розгортається через визначення меж між знанням і пізнанням про предмет дослідження.

Проблему часто ототожнюють з питанням (тільки важливішим, складнішим), яке необхідно вирішити.

Це не зовсім так, оскільки специфічною ознакою проблеми є те, заради розв'язання чого необхідно вийти за рамки існуючого знання. Часто при цьому доводиться обґрунтовувати нову теорію, концепцію, відкрити новий закон тощо. Для відповіді на питання достатньо існуючого знання, тобто для науки питання не тотожне проблемі.

Обов'язковим елементом вступу має бути розкриття дослідженості наукою обраної для магістерської роботи теми. На це спрямований огляд літератури, який може зумовити висновок, що порушена тема не розкрита або розкрита частково чи не в тому аспекті і потребує подальшого дослідження. За неможливості такого висновку подальша робота над обраною темою втрачає сенс.

Огляд літератури має засвідчити ґрунтовне ознайомлення магістранта зі спеціальною літературою, його вміння систематизувати джерела, критично осмислювати їх, виокремлювати суттєве, оцінювати раніше отримані результати, визначити головне для подальших досліджень. Матеріали огляду слід систематизувати в певній логічній послідовності, а тому перелік та аналіз робіт не обов'язково робити з огляду на час їх виходу у світ.

Оскільки магістерська робота зосереджується на порівняно вузькій темі, то опубліковані праці необхідно розглядати лише в контексті обраної теми, а не з усієї проблематики. Не потрібно викладати як усі відомі магістранту факти, так і ті, що не стосуються його роботи. Але всі хоч трохи цінні публікації, що прямо чи опосередковано пов'язані з темою роботи, мають бути названі й критично оцінені. Інколи пошукач, не знаходячи в доступній йому літературі необхідних відомостей, бере на себе сміливість стверджувати, що саме йому належить перше слово в описуванні явища, що вивчається. Настільки відповідальні висновки можна робити лише після ретельного й усебічного вивчення літературних джерел, консультацій із науковим керівником. В іншому разі можна порушити принцип наукової коректності дослідження.

Від формулювання наукової проблеми та аргументування того, що частина її, яка є темою магістерської роботи, ще недостатньо вивчена і висвітлена, необхідно перейти до визначення мети і завдань дослідження. Як правило, при цьому вказують відповідні аспекти магі-

терської роботи, послуговуючись словами «вивчити..., описати..., встановити..., з'ясувати..., вивести формулу...». Завдання необхідно формулювати якомога ретельніше, оскільки опис їх вирішення має скласти зміст глав (розділів) магістерської роботи. Це важливо і тому, що назви глав (розділів), як правило, узгоджуються з формулюваннями завдань дослідження.

Обов'язковим елементом вступу є визначення об'єкта (процесу, явища, Що створюють проблемну ситуацію та обираються для вивчення) і предмета (того сутнісного, що перебуває у межах об'єкта) дослідження.

Уміщені в тексті роботи, додатках таблиці, малюнки, графіки, фотографії мають бути виконані або наклеєні на стандартних аркушах розміром 210x297 мм білого паперу. Підписи та пояснення до фотографій, малюнків виконують з лицьового боку.

Рукопис, малюнки, фотографії не повинні мати пояснень, виправлень олівцем, плям і загинань, наклеєні літери на літеру, дописування літер чорнилом. Після передрукування текст рукопису необхідно ретельно вчитати, виправивши помилки, неточні формулювання.

Обсяг тексту магістерської роботи суворо не регламентується. Традиційно він обмежується 80—100 сторінками машинописного тексту, надрукованого через 2 інтервали на стандартних аркушах паперу.

Порядок захисту магістерської роботи. Завершивши технічне оформлення дослідження, магістрант повинен зосередитися на підготовці до захисту магістерської роботи. Вона охоплює оформлення пов'язаних із захистом документів і матеріалів, підготовку до виступу на засіданні Державної комісії та процедуру захисту цієї випускної роботи.

1. Оформлення документів і матеріалів, пов'язаних із захистом роботи. Остаточну підготовлену до захисту магістерську роботу пошукач подає на розгляд своєму науковому керівнику, який повинен зробити письмовий висновок про неї. Пишуть його у довільній формі, маючи на увазі деякі загальні вимоги. Передусім у висновку вказують на відповідність виконаної роботи спеціалізації і галузі науки, за якими Державній екзаменаційній комісії надано право здійснювати захист магістерських робіт. Далі науковий керівник стисло характеризує виконану роботу, визначає її актуальність, теоретичний

рівень, практичну значущість, повноту, глибину, оригінальність розв'язання порушених проблем, оцінює готовність роботи до захисту. Завершується висновок наукового керівника зазначенням ступеня її відповідності вимогам до випускних робіт магістратури.

Магістерська робота обов'язково має бути рецензована. Рецензентом призначають спеціаліста тієї галузі, з тематики якої виконано дослідження. Він повинен кваліфіковано проаналізувати зміст і основні позиції роботи, оцінити актуальність обраної теми, самостійність дослідника в її розкритті, наявність власного погляду, вміння використовувати методи наукового дослідження, ступінь обґрунтованості висновків і рекомендацій, достовірність, новизну та практичну значущість отриманих результатів.

Крім позитивних якостей магістерської роботи, зазначають і її недоліки. Обсяг рецензії становить від 2 до 5 сторінок машинописного тексту.

Рецензію як аргументований критичний огляд переваг і недоліків роботи оголошують на засіданні Державної екзаменаційної комісії під час обговорення результатів її захисту. Зміст рецензії доводять до відома автора магістерської роботи не пізніше одного-двох днів до захисту, щоб він міг заздалегідь підготуватися до зауважень рецензента (прийняти або доказово спростувати їх).

В оцінках магістерської роботи науковий керівник, рецензент традиційно послуговуються поняттями «новизна», «актуальність», «практична значущість». Часто вони по-своєму тлумачать їх, що ускладнює об'єктивну оцінку зробленого магістрантом дослідження.

Наукова новизна є ознакою, на підставі якої автор має право на використання поняття «вперше», характеризуючи отримані результати і здійснене ним дослідження загалом. Поняття «вперше» означає відсутність у науці подібних результатів. Вперше можна дослідити оригінальну тему в певній галузі наукового знання, що раніше не досліджувалась. У багатьох науках наукову новизну підтверджує наявність вперше сформульованих та обґрунтованих теоретичних засад, впроваджених у практику методичних рекомендацій, від яких суттєво залежить досягнення нових соціально-економічних результатів. Новими можуть бути лише ті позиції дослідження, які сприяють розвитку науки або окремих її напрямів.

Актуальність теми дослідження означає її важливість, злободенність на конкретний момент. Вона не має нічого спільного з політичною кон'юнктурністю, хоч непоодинокі спроби ототожнювати їх відомі й вітчизняній історії науки. Політизований підхід в оцінці актуальності наукової роботи призводить до звуження напрямів наукових досліджень, ігнорування тих галузей, які не відповідають ідеології правлячої партії. Усе це зумовлює необ'єктивність наукових розробок або дискримінаційні заходи проти науковців, які не могли піти супроти істини.

Оцінюючи *практичну значущість теми*, виходять із того, наскільки результати успішно здійсненого дослідження можуть бути використані у відповідній сфері економічного, соціального буття людини, суспільства.

Завершену магістерську роботу разом із довідкою про виконання індивідуального плану з професійної освітньої програми магістра, висновками наукового керівника магістранта і рецензією спеціаліста передають до Державної екзаменаційної комісії. На її засіданні відбувається захист магістерської роботи за традиційною процедурою. Головним документом, яким під час захисту послуговується магістрант (зачитує або переказує його), є компонент його доповіді.

2. Підготовка магістранта до виступу на засіданні Державної екзаменаційної комісії. Напередодні захисту магістерської роботи пошукач повинен підготувати доповідь, яку йому належить оприлюднити на засіданні Державної екзаменаційної комісії. Зміст доповіді покликаний розкрити суть, теоретичне й практичне значення результатів здійсненої магістрантом дослідницької аналітичної роботи.

Структурно доповідь складається з трьох частин, кожна з яких поділяється на самостійні смислові блоки (рубрики), які, попри те, повинні бути логічно взаємопов'язаними, репрезентувати єдність, що сукупно характеризує зміст здійсненого дослідження.

Перша (вступна) частина доповіді в основному повторює вступ магістерської роботи. Рубрики її відповідають тим змістовим аспектам, якими охарактеризовано актуальність обраної теми, описано наукову проблему, сформульовано мету роботи. У ній репрезентують методи, за допомогою яких отримано фактичний матеріал

дослідження, а також розвивають і коментують загальну структуру магістерської роботи.

Наступна частина доповіді є найбільшою за обсягом. Головне її завдання — послідовно, згідно з логікою дослідження охарактеризувати кожен розділ магістерської роботи, звернувши особливу увагу на її підсумкові результати, а також на критичні зіставлення й оцінки.

Закінчується доповідь заключною частиною, яку формують, орієнтуючись на текст висновків роботи. У ній наводять загальні висновки, не повторюючи узагальнень, зроблених при характеристиці глав основної частини, й основні рекомендації.

Текст доповіді можуть супроводжувати додаткові матеріали (схеми, таблиці, графіки, діаграми), які автор використовує для підтвердження своєї позиції, обґрунтування висновків, запропонованих рекомендацій.

Після укладення тексту виступу доцільно підготувати письмові відповіді на питання, зауваження та побажання, наявні у відгуку на роботу офіційного рецензента. Письмова форма підготовки відповідей необхідна для того, щоб під час захисту зайве хвилювання не завадило спокійно відповідати на запитання. Відповіді мають бути короткими, чіткими й добре аргументованими. У них можна посилатися на текст роботи, що надає їм більшої переконливості, підкреслює достовірність результатів дослідження.

Готуючись до захисту магістерської роботи, бажано ще раз уважно переглянути текст дослідження, зробити необхідні помітки на сторінках, покласти в потрібних місцях закладки. Особливу увагу варто звернути на аналітичні таблиці, графіки і схеми, що містять у наочній і сконцентрованій формі найважливіші результати роботи. Окремі матеріали бажано підготувати для демонстрації в залі засідання Державної екзаменаційної комісії. Вони повинні бути оформлені так, щоб пошукач міг демонструвати їх без особливих ускладнень, з максимальною зручністю для всіх присутніх у залі.

3. Процедура публічного захисту магістерської роботи. Захист магістерської роботи відбувається на засіданні Державної екзаменаційної комісії. Вона складається з екзаменаційних комісій з прийому підсумкових іспитів з окремих дисциплін, з прийому підсумкового міждисциплінарного іспиту з напрямку (спеціальності), із

захисту випускних кваліфікаційних робіт відповідно до переліку атестаційних випробувань, що належать до підсумкової державної атестації за конкретною освітньою програмою.

Захист магістерської роботи здійснюється публічно. За своїм характером він є науковою дискусією, що відбувається у вимогливій, принциповій і водночас доброзичливій атмосфері з дотриманням вимог наукової етики. Головні його перипетії стосуються аналізу достовірності, обґрунтованості зроблених у магістерській роботі висновків і рекомендацій. Засідання Державної екзаменаційної комісії розпочинається з оголошення її головою назви роботи, прізвища, імені, по-батькові автора, інформації про наявність необхідних у справі документів та про навчальні здобутки магістранта (успішність, тексти публікацій (якщо вони є), виступи на тему роботи на засіданнях наукових товариств, наукових гуртків та ін.). Потім слово для повідомлення основних результатів наукового дослідження надають самому магістранту. Свій виступ він вибудовує на основі читання (краще переказу) раніше підготовлених тез доповіді, намагаючись виявити високий рівень теоретичної підготовки, ерудицію, здатність доступно інтерпретувати основні наукові результати дослідження. Передусім він має зосередитись на головних підсумках здійсненої роботи, на сформульованих та обґрунтованих ним теоретичних і прикладних положеннях. За необхідності можна скористатися додатково підготовленими кресленнями, таблицями і графіками, слайдами, кіно- та відеороликами, плакатами та ін. Усі ці матеріали повинні бути чітко і лаконічно оформлені, щоб магістрант міг без особливих ускладнень їх продемонструвати, а вони були доступними присутнім.

Оцінка магістерської роботи залежить не лише від змісту, переконливості доповіді, а й від того, наскільки вправно представить її на засіданні Державної екзаменаційної комісії пошукач, наскільки компетентно, впевнено відповідатиме він на поставлені запитання, коментуватиме дискусійні положення. Для цього йому необхідно володіти і послуговуватися правилами публічного виступу.

Переконливості доповіді магістранта надає чіткість, лаконічність, граматична правильність висловлювань. Це зовсім не означає, що доповідь має бути спрощеною за формою. Навпаки, вона має відповідати всім критері-

ям наукової доповіді, бути глибокодумною, добре аргументованою.

Виголошувати її необхідно впевнено, виразно, дбаючи про оптимальні темп, гучність, інтонацію. Поспішність промовця, ковтання закінчень слів, надмірно тихий голос відчутно знижують ефект доповіді. Аудиторії, перед якою відбувається захист наукових робіт, як правило, імponує спокійна, виважена, за потреби пристрасна манера викладу пошукача. Абсолютно неприпустиме порушення норм літературної мови, зокрема вживання сленгу (жаргону), неправильних наголосів у словах тощо.

Готуючись до виголошення наукової доповіді, магістрант повинен зважити на такі рекомендації:

- усі цифри в тексті занотовувати лише прописом, уникаючи необхідності рахувати нулі;
- підкреслювати найважливіші фрази, словосполучення, слова;
- при друкуванні залишати широкі поля, щоб можна було доповнити написане коментарями;
- під час виголошення доповіді значно ефективніше спрацьовує повторювання іменників, уникнення вживання займенників;
- використовувати прості слова й прості стверджувальні речення;
- не переобтяжувати текст підрядними реченнями.

Не варто ігнорувати манеру поведінки на трибуні, вибір одягу, зачіски тощо. Як відомо, зовнішня елегантність, охайність, що гармонують зі шляхетними манерами пошукача, позитивно налаштовують Державну екзаменаційну комісію, всіх присутніх у залі до нього і до змісту його повідомлення.

Виголошуючи доповідь з трибуни, магістранту іноді доводиться звертати увагу за допомогою указки на зображені на плакатах, малюнках об'єкти, спускатися з трибуни, щоб написати на дошці формули, пояснювати особливості експоната тощо. Будь-які його рухи повинні бути раціональними, ситуативно виправданими, не відволікати увагу від головного.

Після виступу магістранта голова зачитує письмовий висновок наукового керівника, відгук офіційного рецензента на виконану магістерську роботу, надає слово її автору для відповіді на запитання, коментарів, зауважень і побажань. Далі розгортається дискусія, в якій мають право брати участь усі присутні на захисті.

Члени Державної екзаменаційної комісії та запрошені на захист особи в усній формі можуть ставити різні запитання з порушених у дослідженні проблем, сподіваючись на компетентні, коректні відповіді магістранта, надати які є його обов'язком. Від повноти відповідей також залежить сукупна оцінка магістерської роботи.